SAT-2B.407-1-LT-05

Смъртта е красива жена: Оригинален образ на женствеността във фентъзи текста за деца *ЗАД ГЪРБА НА СЕВЕРНИЯ ВЯТЪР* от Джордж Макдоналд

Илияна Бенина

Death is a Beautiful Woman: An Original Portrait of Femininity in "AT THE BACK OF THE NORTH WIND", a Fantasy for Children by George MacDonald

Iliyana Benina

Abstract: *The text of At the Back of the North Wind, a fantasy text for children by George MacDonald, offers numerous examples of representations of femininity but the most original of all is provided by the central character – North Wind, a mysterious female agent, bearing a lot of characteristics of the concept of Death. The present work compares the predominant visual and moral representations of the figure of Death in art and literature, as well as in the notions of society at the time of George Macdonald with those features in his literary creation that differ in a radical way. The study is also exploring the possible sources and influences for the creation of the curios in many respects figure of North Wind, the main of which are found in mythology, fantasies for children by other authors, etc. Death in MacDonald's understanding is outside time and space, belongs to Eternity and yet it is compassionate, giving hope to the humiliated and offended for light, beauty and happiness not in this sad world but in another, better and more beautiful one. It is not anymore the scaring, horrible figure, depriving of hope for the afterlife the majority of people and giving such only to the few Chosen. Thus, the traditional representation of Death as the relentless male figure of the Grim Reaper bearing despair and hopelessness evolved in McDonald's work in the lovely, stern and caressing at the same time eternal femininity of the Good Death – North Wind.*

Key words: *death, aspects of femininity, sources of influence, mythology, original creation.*

ВЪВЕДЕНИЕ

Един от най-оригиналните образи на женствеността в английската детска литература намираме във фентъзи текста на Джордж Макдоналд *Зад гърба на Северния Вятър* (*At the Back of the North Wind*), който излиза в серийна форма през периода 1868 – 1871 в детското списание *Добри думи за децата* (*Good Words for the Young*) и е първият по-пространен текст (след вълшебните му приказки) за деца от него [1]. Трябва да отбележим, че е доста условно диференцирането на текстовете на писателя на такива, предназначени за деца и специално за възрастни, тъй като самият той декларира, че „той не пише за деца, а за тези [хора], които притежават светоусещането на децата, независимо дали са на пет, петдесет или на седемдесет и пет" [2]. Централен персонаж в текста редом с протагониста, малкото момче Дайъмънд, е любопитната в много отношения фигура на дамата Северен Вятър. Тя е основно свързващо звено на всички епизоди, а фактът, че нейното име присъства в заглавието е показателен за важността, която й се отрежда в системата на наратива. Северен Вятър е флуиден персонаж, който непрекъснато променя своите външни черти и поведението си, но неизменно запазва същността си – тя е персонификация на смъртта.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Темата за смъртта е основна в този текст, което на пръв поглед може да изглежда изненадващо за текст, публикуван в детско списание, но присъствието й се

изяснява, когато се вземе под внимание историческия контекст. По времето, когато Джордж Макдоналд живее и твори, тази тема присъства в литературата много по-често, отколкото в който и да е друг исторически период [3]. Поради високата смъртност във Викторианска Англия, смъртта и траурните обичаи стават част от ежедневието. Фотографии, портрети и посмъртни маски на починали хора, нощни бдения и други погребални ритули изграждат цяла една култура на смъртта. За да разберем новото и различното, което писателят влага в персонажа е необходимо първо да си изясним как хората във викторианска Англия са си представяли смъртта. Нейната персонификация присъства във въображението на викторианеца по много различни начини, но най-популярното изображение се свързва с известната и днес скелетоподобна фигура, загърната в черно наметало с качулка и носеща коса в ръка. Това изображение се появява още през края на 14, началото на 15 век [4], докато названието „Мрачният жътвар" е регистрирано едва през 1847 година [5] и, както се вижда от него, ***оттогава насам смъртта се свързва с мъжа и мъжкото начало***.

Когато сравним персонажа от дискутирания тук текст на Макдоналд с традиционните изображения на смъртта в литературата през визирания период почти веднага изпъква първо ***визуалната разлика*** – Северен Вятър е класическа красавица – ***висока, стройна жена с дълги коси и нежни черти***, по-скоро приличаща на богиня от старогръцката или римската митология, отколкото на заплашителната, забулена в черно мълчалива фигура, стиснала коса в ръката. За сравнение можем да посочим други репрезентации на смъртта в детската фентъзи литература от същия период. Почти по същото време, когато живее и твори Джордж Макдоналд, се развива и творческата кариера на Чарлз Дикенс. В неговата *Коледна песен* в глава четвърта (Stave Four. "The last of the Spirits") пред протагониста Скрудж се появява смъртта в точно този клиширан образ [6], който се свързва традиционно с нея и който обрисувах по-горе.

Както вече споменах, Северен Вятър често променя вида си и най-вече ръста си – от висока, стройна жена до красива заплашителна великанка или до миниатюрна, едва забележима фигурка, говореща разгневено и заповеднически. Ето едно характерно описание в глава първа, с което Северен Вятър се въвежда за първи път:

Над него се беше надвесило едно голямо, красиво, бледо женско лице. Тъмните очи святкаха гневно и му придаваха доста сърдто изражение; но едно потрепване на милата й горна устна я правеше да изглежда като че ли всеки момент щеше да се разплаче. Най-странно беше това, че от главата й се разпиляваше, струейки във всички посоки, черната й коса и тъмнината в плевнята изглеждаше сякаш беше направена от нея, но когато Дайъмънд я погледна в безгласно учудване, примесено с доверие – защото момчето беше запленено от нейната величествена красота – косата й започна да изплува от тъмнината, и да се спуска надолу, обвивайки я изцяло отново, докато лицето й надникна от тази коса-мъгла, както луната се показва из-зад облак. От очите й се излъчваше светлина, на която Дайъмънд разгледа лицето и косата й; и това беше всичко, което можа да види. Вятърът спря и изчезна. [7]

Резките промени в размера на персонажа напомнят на пръв поглед на драматичните изменения в ръста на Алиса – героинята на приятеля и събрат по перо на Джордж Макдоналд, Луис Карол. Но ако според повечето изследователи на творчеството на Карол трансформациите на Алиса сигнализират за чувството на неувереност и озадъченост на детето пред кодовете на сложния и объркан свят на възрастните [8], то промените в ръста на Северен вятър говорят за нещо друго. Размерът е барометър не само за нейните настроения, но също за чувството й на доволство, гняв или разочарование от смъртните хора, сред които тя се появява, за да раздаде правосъдие. По този начин външният вид е в унисон с поведението на

персонажа и допринася за динамиката на действието, както и напомня за нереалния свят на вълшебната приказка, в която всичко става възможно.

Промяната в ръста на Северен Вятър дава възможност на автора, ползвайки като рупор персонажа, нееднократно да отправи дидактични послания към читателите, повечето от които са деца. Внушенията са насочени към това, че външният вид не трябва да определя тяхната преценка за света и хората, а трябва да се търси и да се осмисли стойностното, същностното, дори то да е скрито под непретенциозна външност. Интересен е начинът, по който художествено се реализират тези внушения от Джордж Макдоналд – чрез интертекстуални препратки към други приказни текстове, в случая – „Малечко Палечко" на Шарл Перо. Във връзка с този художествен похват и неговия смисъл Осама Джарар отбелязва, илюстрирайки с примери от текста, когато Северен Вятър е мъничка като Малечко Палечко, че:

„Идеологията зад тази интертекстуална препратка е, че Северен Вятър, която представлява всемогъща женска сила в алегорична форма, е силна и си остава такава независимо от ръста си. Също както Малечко Палечко, Северен Вятър е могъща, смела и се жертва за общото благо. Следователно, формата и ръста не са за Макдоналд стардарти, по които да се съди за социалната йерархия на хората." [9]

Тази гледна точка на автора се изразява многократно в текста, затвърждавайки по този начин заявеното отношение. Показателна е, например, реакцията на персонажа към външното, показното, демонстративното, в случаите, когато то се отнася дори към нея самата:

Мислиш ли, че ме интерисува колко съм голяма или колко съм малка? [10]

И за да няма никакви съмнения, че вътрешната сила е определящата, тя допълва:

Аз съм достатъчно голяма, за да ти покажа пътя. [11]

Този отговор поставя друг въпрос на свой ред: Какъв път има пред вид персонажа? Една от идеите за декодиране на смисъла на „пътя" може да се свърже със самото естество на Северен Вятър – смъртта вероятно ще отведе героя по пътя му към отвъдното, към трансцендетното, идеалното. Но като изхождаме от контекста, в който репликата е произнесена, възможните други значения биха могли да се отнасят до пътя към осъзнаване и разбиране на истинските, стойностни неща в живота от малкото момче. Така по парадоксален начин начин се оказва, че смъртта дава уроци за живота.

Северен Вятър носи алюзии не само със света на приказното, но и с този на митовете – в нея откриваме някои ***черти, присъщи на Богинята Майка*** [12]. По подобен начин персонажът на Макдоналд дарява блага, предписва поведение, наставлява, но също наказава сурово и непоколебимо. Често Северен вятър е репрезентирана като инструмент на справедливостта, раздаваща правосъдие, предрешено, както намеква текста, от някой друг, по-висш и всезнаещ. В нея се преплитат ***черти и от древногръцките Мойри*** [13], богините, навиващи нишката на живота на всеки простосмъртен и прерязващи я, когато настъпи Моментът [14]. Нерядко Макдоналд обрисува Северен Вятър като инструмент на суровата неизбежна съдба, например сцената, в която тя безстрастно заявява на Дайъмънд, че има бърза работа, защото трябва да потопи кораб, пълен със стотици пътници. Но персонажът има и своята мека, нежна страна – Северен Вятър не скрива своята привързаност към момчето Дайъмънд, често го притиска в своите обятия, поставя го в косите си като в уютно гнездо и го отнася на далечни пътешествия, опасни и вълнуващи, най-екстремното от които е до страната зад нея – приказните селения на Рая. И тук виждаме едно от най-странните решения в художествената литература не само за деца, но и за възрастни – самият персонаж се превръща в портал към друг, паралелен свят. За да достигне до вълшебния свят, за който копнее, Дайъмънд трябва да премине през тялото на Северен Вятър, която стои тържествена и смълчана,

притихнала пред тайнството, което се извършва, изпаднала самата тя в състояние, подобно на транс. Интересно от художествена гледна точка е и решението на твореца да свърже в една асоциация смъртта с вятъра, при това именно със северния вятър. В сложните напластявания от влияния при изграждането на персонажа лесно могат да се доловят ***алюзии и с бог Борей – богът на северния вятър от древногръцката митология*** [15].

Страшният бог на неукротимия бурен северен вятър яростно се носи над земи и морета и предизвиква разрушителни бури. Изобразяван е като ***крилат, дългокос и брадат мъж***. Признак за древния демонизъм в характера му се явява неговата способност да се превръща в жребец, от съюза на който с ериниите и харпиите също се раждат коне. В гръцката митология конят – жребец или кобила е символ на мистичното, демоничното, деструктивното и хтоничното начало. Остатъци от тези значения намираме и в съвременния английския език – думата за „кошмар" – "nightmare" в буквален превод означава „нощна кобила". Древните митове разказват още, че страната на Борей, Хиперборея, е земя в северния край на света, обитавана от хипербореите – народ, намиращ се в състояние на вечно блаженство и ползващ се с особена любов от бог Аполон, който редовно ходел при тях през зимата от своята обител в Делфи [16].

Джордж Макдоналд, развива творчески подобна идея, но привнася в нея християнски елементи – смъртта-вятър, „добрата смърт", както в други текстове по-късно тя ще бъде наречена от него, справедливата смърт, смъртта-избавление, става вход към небесното царство. Мястото зад нея на своята топографска карта на въображаемото и фантастичното той отрежда за Еден, полагайки началото на нов, християнски мит. Когато пише биографията на Джордж Макдоналд, Роланд Хайн избира да я озаглави *Джордж Макдоналд: викторианският създател на митове* [17] (*George MacDonald: Victorian Mythmaker*), подчертавайки по този начин именно огромният митотворчески потенциал на творчеството на Макдоналд, който по-късно ще резонира в творчеството на такива писатели-колоси в сферата на фентъзи литературата като Луис Карол, Дж. Р. Р. Толкин, Клайв Стейпълз Луис, Едит Незбит и десетки още други.

В репрезентацията на смъртта като красива жена от севера, могат да се доловят ***препратки към приказното творчество на друг голям творец от епохата на романтизма – това на Ханс Кристиян Андерсен***. Неговата Снежна кралица е друго лице на смъртта с женски образ, идваща отново от студения север, но без отсенките на майчина доброта и сърдечност, каквито проблясват в персонажа на Макдоналд. Северните земи, функциониращи като един от основните топоси на наратива, а също такива детайли като студа, снега, леда, зимните вихрушки и бури, очевидно са видяни и от двамата творци като най-благоприятния декор, създаващ необходимата пречистваща атмосфера за да се извърши великото тайнството на смъртта. „Малката кибритопродавачка" на Андерсен добавя нови нюанси към разбирането и интерпретирането на смъртта, подобни на които наблюдаваме и при Макдоналд – смъртта като избавление, като преход към един друг свят, където всичко е добро и красиво. В духа на романтиците смъртта е естетизирана, прекрасна, води към щастие в друго, трансцендентно измерение, защото на земята то е трудно постижимо за „мировата скръб", задават се кодове на необикновено страдание."

Общото за романтиците противопоставяне на рационализма на предходното столетие води, както се вижда, до сходни творческо-естетически решения. Към тях можем да причислим също и интересът на творците романтици към различните, маргиналните, психически неустойчивите, с аномалии в поведението персонажи. Във фокуса на вниманието на Андерсен в гореспоменатата приказка „Малката кибритопродавачка" е социално маргинализиран персонаж; при Макдоналд Северен Вятър проявява интерес и привързаност към момчето Дайъмънд, което е не само от

социалната периферия, но освен това, както става ясно към края на текста, се възприема от обществото като юродив, слабоумен, психически недоразвит.

Многоаспектият пластичен образ на смъртта е репрезентиран в различни пространства, най-често повтарящото се и налагащото се от които е това на съня и болестта. Дайъмънд се среща със Северен Вятър в сомнамбуличните си нощни разходки из градини и пусти лондонски улици или изгубил съзнание и изгарящ от треска в бедния си дом. ***Сънят се превръща в друг портал към света на красивата дама-смърт*** и на вълнуващите приключения, на които тя го отвежда. Границите между сън и смърт все повече изтъняват и се размиват, докато накрая тези две състояния се сливат в едно. Последният сън на Дайъмънд е най-прекрасното преживяване в неговия кратък живот, защото той не само се оказва в красива бална зала и танцува със смъртта, но и бива приласкан от нея, изпитвайки неземно блаженство. По този начин се осъществява в художествен план разбирането на Макдоналд за смъртта като за красива прелюдия към другия свят, където всички ще бъдат приласкани от благия, всеопрощаващия и милостив Христос Спасител. Граничната територия между съня и смъртта занимава Макдоналд във всички негови по-значими фентъзи текстове, а за някои от тях колебанието мужду двете състояния се превръща в основен структурно-композиционен похват и смислов център същевременно, както например във *Фантазиите* (*The Fantastes*) (1858) и *Лилит* (*Lilith*) (1895). Добрата смърт, красивата смърт, приласкаващата смърт постепенно започва да придобива парадоксалните измерения на майчинска фигура, превръщайки се в сложен, многоизмерен конструкт, откъсвайки се от стереотипната представа, наложена през вековете от страшната фигура на Мрачния Жътвар.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Смъртта в разбирането на Макдоналд е над времето, над пространството, вечността, но същевременно е милосърдна, даваща надежда на унижените и оскърбените за светлина, красота и щастие ако не в този, то в един друг, по-добър и прекрасен свят. Тя е вечна, но не е наказващата, страшна фигура, лишаваща от надежда за отвъдния живот мнозинството и даваща такава само на малцината избрани. Неумолимата мъжка фигура, носеща отчаяние и безнадежност е еволюирала при Макдоналд в прекрасната, приласкаваща вечна женственост на Добрата Смърт.

ЛИТЕРАТУРА

[1] **George MacDonald**. Последно влизане 03.06.2016. http://www.tentmaker.org/biographies/macdonald.htm

[2] **MacDonald**, George. *The Fantastic Imagination.* Последно влизане 03.06.2016. http://gaslight.mtroyal.ca/ortsx14.htm

[3] **Joseph**, Gerard, Herbert F. Tucker. “Passing On: Death.” A Companion to Victorian Literature and Culture. Ed. Herbert F. Tucker. Malden: Blackwell Publishing Ltd, 1999, 110-24.

[4] **Auerbach**, Loyd. “Don't Fear The Reaper....” *Fate Magazine*. October, 1996.

[5] **Online Etymology Dictionary**. Последно влизане 20.06.2016. http://www.etymonline.com/index.php?term=grim

[6] **Stave Four**. “The last of the Spirits”. Last accessed 20.06.2016. https://www.gutenberg.org/files/46/46-h/46-h.htm#link4

[7] **Chapter I.** The Hay-loft. Последно влизане 04.06. 2016. http://www.gutenberg.org/files/225/225-h/225-h.htm#link2HCH0004

[8] **Hunt**, Peter. “Children’s Literature. An Illustrated History. Oxford: Oxford University Press, 1995, p. 141.

[9] **Jarrar**, Osama. Language, Ideology and Fairy Tales: George MacDonald's Fairy Tales as a Social Critique of Victorian Norms of Sexuality and Sex Roles". North Wind 28 (2009): 33-49.

[10] **Chapter III.** Old Diamond. Последно влизане 05.06. 2016. http://www.gutenberg.org/files/225/225-h/225-h.htm#link2HCH0004

[11] Пак там.

[12] **Great Mother of Gods**. Последно влизане 03.06.2016. https://www.britannica.com/topic/Great-Mother-of-the-Gods

[13] **Кратък философски речник**. Последно влизане20.06.2016. http://philosophy.evgenidinev.com/moira/

[14] **Джордан**, Майкъл. Енциклопедия на боговете. София, Горекс Прес, 1998.

[15] **Morris**, Sarah P. Daidalos and the Origins of Greek Art. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, 1995, p. 322.

[16] **Boreas**. Последно влизане20.06.2016. http://www.theoi.com/Titan/AnemosBoreas.html

[17] **Hein**, Rolland. George MacDonald: Victorian Mythmaker. Eugene, Oregon: Wipf & Stock, 1993.

За контакти:

Ст. преподавател, д-р Илияна Ганчева Бенина, катедра Чужди езици, Русенски университет „Ангел Кънчев", 082 888 217, E-mail: ibenina@uni-ruse.bg